

Keby som mala syna

Slavenka Drakulić

O

proti mne na červenej plyšovej stoličke zamyslene sedí mladý muž a pije kokakolu. Hoci je iba jedenásť hodín predpoludním, v Mestskej kaviarni na prvom poschodí pianista v čiernom smokingu diskkrétne hrá evergreen. Klenbovité obloky hľadia na slnkom zaliate fasády okolo námestia. Začína sa jar, vzduch ešte vonia chladom, vlhkom a snehom. Mladý muž sa chvíľu díva von oknom, potom na klaviristu, a napokon sa obráti na mňa. »Toto nie je nič pre mňa, ja sem nepatrím.« Hovorí to tichým hlasom, akoby len mimochodom konštatoval najobyčajnejšiu banalitu, čosi, čo je celkom očividné. Na okamih ma zmätie. Má na sebe džínsy a džínsovú bundu, pramene vlasov mu padajú do čela, v ušiach má dva strieborné krúžky. Mám vlastne skôr opačný dojem: pôsobí ako bársťorý mladý muž v jeho veku, ktorý nemá inú prácu ako predpoludním sedieť v kaviarni a popoludní hrať futbal. Bariéru medzi ním a okolitým svetom – tichým šumom hlasov z prízemia, hlasným smiechom čašníčky v predpoludňajšej kaviarni, kam zvuky zvonku doliehajú iba tlmene – netvorí jeho výzor, ale čosi celkom iné. To, že Ivan je mužom, ktorý prichádza z vojny, z Vukovaru. Jeho otec je v zajatí (alebo aspoň v to dúfajú, znamenalo by to, že ešte žije), rodičovský dom podpálili a matka s piatimi mladšími súrodencami sú utečenci. A ja som novinarčka, ktorú mátie jeho pokojný, skoro ľahkovážny tón, pokojné ruky na stole, jeho pokoj vôbec, a najmä jeho vek. Netešila som sa na naše druhé stretnutie, mala som pred ním strach. Zoznámila som sa s ním pred dvoma dňami. Keď som otvorila dvere do bytu, v predsieni som stála zoči-voči mladíčkovi, čo bol sotva trochu

vyšší ako ja. Jeho podlhovastá úzka tvár prezrádzala, že sa ešte neholí. »Tvoj brat je doma?« spýtala som sa ho, vediac, že najstarší má devätnásť. Jeden z veliteľov obrany Vukovaru mi rozprával, že spolu so svojím bratom bol v noci z 18. na 19. novembra 1991 – v onú najhroznejšiu noc, keď Vukovar padol – medzi dvadsiatimi šiestimi bojovníkmi, ktorí sa stiahli. Vojsko potom na dvadsaťštyri hodín mesto uzavrelo. Hovorí sa, že niekoľko tisíc ľudí vtedy zmizlo. Dali sa na ústup ako poslední, pešo; tých dvadsať kilometrov do Vinkovci za dažďa, v bahne, cez rieku a cez kukuričné polia pomedzi nepriateľské stanovištia im trvalo tri dni. Zo stošesťdesiatich chlapcov, všetko rovesníkov, po piatich mesiacoch vojny ostalo nažive týchto dvadsaťšesť. Dozvedela som sa aj to, že keď konečne istého rána prišli do mesta – ešte stále pršalo – gardisti im tieskali, a títo bojovníci, čo v zúboženej kolóne dorazili do mesta, do jedného plakali...

Otvoril mi chlapec v sivom tričku s nápisom Diesel, mykol plecami a prehadzujúc si žuvačku v ústach z jednej strany na druhú, odvetil: »Ja som najstarší.« Zrejme som sa tvárila veľmi zarazene, lebo chlapec sa rozosmial. »Viem, že vyzerám na pätnásť,« povedal, keď sme vošli do izby, kde bol iba dlhý stôl a zo desať stoličiek. Namiesto koberca na zemi rozprestretá deka. Byt im prideliť armádne veliteľstvo, po nejakom dôstojníkovi federálnej armády, ktorý sa odsťahoval, lepšie povedané, ušiel. Trojizbový byt pre osem; a ak sa otec vráti, vlastne pre deväť osôb. Ivan si sadol, položil ruky na stôl a díval sa na mňa plný očakávania.

Vedela som, že čaká na moje otázky, ale stalo sa čosi nepredvídané: nenachádzala som slová, ktorými by som sa ho mohla

spytovať. Nevedela som, čo sa ho mám pýtať. Myslím, že na príčine bolo moje prekvapenie. Mal neznesiteľne mladú tvár, takú mladú, že mi prichodila celkom bezbranná. Pomyslela som si, že je celkom nemožné napísať príbeh tohto decka, čo stratilo priateľov, domov, otca, ba prehralo vojnu. Ako som ho tak pozorovala ponad stôl v prázdnej izbe, hádam po prvý raz som začala pochybovať o zmysle slov, že sú vlastne iba krehkým obalom, tenulinkým kabátom, ktorým sa nemožno ochrániť pred realitou, zvukom pádu kamienka, padajúceho do bezodnej studne. Dovtedy som nemala problémy s písaním, ani počas vojny. Mala som pocit, že písať má zmysel, že je te opodstatnený vyjadrovací prostriedok, že má zmysel písať aj o strachu, aj o smrti. Teraz sa mi zdalo, že okrem slov jestvuje ešte čosi, ticho, v ktorom načúvaš inej bytosti, a tvoj strach o ňu nadobúda podobu, ktorú slovami možno ťažko vyjadriť.

Mohol by byť mojím synom, pomyslela som si, a zatiaľ čo som ho sledovala, ako varí kávu, nesie šálky na stôl a hľadá v chladničke vrecúško s keksami, táto myšlienka sa vo mne čoraz viac zahniezdžovala. Vlasti mal mokré od rannej sprchy; zrejme sa len prednedávnom zobudil, blysko mi hlavou zatiaľ čo mi rozprával, že jeho otec zmizol už tri mesiace o ňom nič nevedia, lebo nie je ani na jednej listine vojnových zajatcov ponúkaných na výmenu; o svojom pätnásťročnom kamarátovi, čo strávil mesiac v srbskom zajatí, ako ho bili, ale hial dôstojníkom vođu do číziem. Smial sa a ja som smiala spolu s ním jeho smiechom, račou, čo na okamih v ňom prepukla. Povedal mi, že to s ich domom sa minule dozvedeli od suseda. Susedia videli, ako ho vyrabovali. Všetko pobrali, dva televízorné video, jeho vlastnú aparatúru, nový, ešte

nezaplatený nábytok, mrazničku, chladničku, koberec, vyratúval Ivan pedantne, ako by držal v ruke presný súpis, a vraj až potom ho podpálili. »Tak to robia,« vysvetľoval mi, »najprv veci naložia na nákladniak, a až potom podpália dom. Ale dom nie je dôležitý,« povedal, ako by ma chcel rozveseliť, »dom sa ľahko postaví.« Nevedel dosť dobre, ako má vo svojom príbehu pokračovať, ešte stále som mu nepoložila nijakú otázku. Čím viac mi svojím rozprávaním vychádzal v ústrety, tým viac som sa ponárala do seba. Mala som pocit viny. Nie preto, lebo vojna ma nezasiahla rovnako ako jeho — človek sa rýchlo naučí, že vo vojne niet ani spravodlivosti, ani rovnosti —, ale pre vojnu samotnú, preto, lebo tento chlapec bol nútený rozprávať o vojne, iba o vojne, lebo o ničom inom nemohol rozprávať, bola to jeho realita. Ale nechcela som práve to, autentický príbeh, vôňu, chuť vojny? Nesedela som práve kvôli tomu oproti nemu? Zdalo sa mi, akoby som v tóne jeho hlasu tušila jemný odstup: akoby kvôli mne rozprával o vojne ako o akejsi anekdote — tak sa mi zdalo —, pretože v inej polohe, na jeho úrovni, by som vojnu nepochopila. Alebo akoby bol ešte stále niekde ďaleko preč a ku mne doliehala iba ozvena jeho hlasu. Možno tým, že mi rozprával veci, o ktorých si myslel, že by som ich chcela počuť, sa predom mnou bránil, pred mojím dotieravým magnetofónom, proti mojej prítomnosti. Práve jeho tón ma vrátil do roly reportéra, keď mi akoby hovoril: Toto si chcela počuť, pravda, viem, že to je to, čo chceš počuť. Ale nie, vykrikla som vo svojom vnútri, netrúfajúc si vysloviť to nahlas: už nie, nie teraz, keď som ťa spoznala. Nechcem počuť ten príbeh. Chcem, aby sme sa zhovárali o dievčatách, o škole, o muzike — nie o vojne, nie o vojne. Lebo aj ja som sa proti nemu bránila, jednoducho som nechcela pochopiť, že vidím pred sebou chlapca tesne po skočení povinnej školskej dochádzky, ktorý by mohol byť mojím synom. Bála som sa jeho slov, mala som strach počuť, aké to bolo, tých päť mesiacov dospievania vo Vukovare, na tom najstrašnejšom mieste na svete, v najukrutnejšej zo všetkých vojen. »Povedz mi, čo by si teraz robil najradšej,« spýtala som sa ho. Na nič iné som sa nezmohla, akoby som sa v tom okamihu bola pokúšala zabrániť mu, aby pokračoval, aby sa vrátil ta, kam ho nechcem nasledovať. Alebo akoby vojna bola iba v tejto holej miestnosti, v ktorej sme obaja, on a ja, sedeli, a keby sa nám podarilo vyjsť von a zatvoriť dvere, všetko by bolo v poriadku, vonku by bola jar, možno by sa blížil koniec vojny. Túto otázku nečakal, videla som, ako sa strhol a premýšľal. »Rád

by som sa prechádzal pri rieke a potom šiel na disk. Chcel by som, aby všetko bolo ako predtým,« povedal a díval sa na mňa. Mohol by byť mojím synom, je o štyri roky mladší ako moja dcéra, uvažovala som, opäť plná nepokoja, že je taký mladý, a sklonila som pohľad na stôl, na svoje ruky, na dlážku. Nemala som na to myslieť, lebo v tom okamihu, ako mi znova prišlo na um, že by mohol byť mojím synom, nemohla som ho viac počúvať, už som definitívne nemohla rozprávať. Slová sa mi hromadili v hrdle a zostali tam trčať, chýbal mi vzduch. Vstala som a rýchlo som sa rozlúčila. Ivan ma odprevadil ku dverám. Dohovorili sme si ďalšie stretnutie, o dva dni. Dva dni, pomyslela som si, mi budú stačiť, aby som sa s ním opäť mohla stretnúť tvárou v tvár. Okrem toho predsa nie je mojím synom. Najhoršie obdobie vojny sa skončilo a Ivan ostal nažive.

A teraz sedím tu v kaviarni a dívam sa naňho a cítim sa ešte mizernejšie. Ochorela som na jeho prítomnosť ako na chrípku. Prečo sme sa vôbec znovu stretli, preto, že je priateľský? Lebo som na tom trvala? Ale už na tom netrvám, myslím, že mi to je fahostajné, nadobudla som odstup od príbehu, od textu, od úlohy. Tentoraz sa usilujem byť pokojnejšia, ale aj tak som nervózna. Ročník 1972, myslím si, pozorujúc ho, ako si zapaluje cigaretu. Určite začal s fajčením len prednedávnom, vo vojne, áno, istotne. Prsty ešte nemá žlté od nikotínu. Je mi skoro do smiechu. Keby to bol niekto iný a inokedy, povedala by som mu: ty idiot, prestaň fajčiť, fajčenie škodí zdraviu... Viem, ako ročník 72 vyrastal: na perfektnej mliečnej výžive a ovocných pretlakoch. Už jestvovali jednorazové plienky a butiky s detským oblečením, skladacie kočíky z Nemecka, talianske cumlíky. Potom prišli elektronické autička — táto generácia už mala priveľa hračiek — a televízory a hračky automaty Flipper, videá, walkmany, džínsy, tenisky. Rockové koncerty, Madonna, MTV. Boľo tomu tak aj vo Vukovare. V tejto kaviarni zariadenej na spôsob viedenskej secesie sa predom mnou odvíja jeho život podľa zákonitej logiky, viem ho sledovať rok po roku, akoby som sledovala videozáznam vlastnej rodiny. Až do doby pred šiestich, siedmich mesiacov, lebo tu sa film končí. Tu sa nič, čo spája naše životy, stáva tenšou, a napokon sa trhá.

Zatiaľ čo sa dívam, ako si rozhodným pohybom, trochu vrašťať čelo, akoby chcel pôsobiť dospelejšie, pripakuje cigaretu, znova sa ma chytá hrôza: Naozaj, čo keby toto bol môj syn? Čo by som mu povedala — nie dnes, nie za týmto stolom, keď vojna je už skoro za nami, ale za skorého leta

1991 vo Vukovare? Čo by som bola robila, keby jedného dňa bol prišiel ku mne a jednoducho by mi povedal »Mama, idem?« Samozrejme by som sa nebola pýtala kam, toto kam by už bolo celkom zbytočné, odpoveď by mohla byť len jedna — do boja, do vojny. Ani by som nebola prekvapená, možno by som to bola aj čakala. So strachom, s hrôzou, ale čakala by som to. Bojujú aj mladší ako on, chlapci z našej ulice, s ktorými vyrastal. Niektorí z nich už zahynuli. Ale v každom prípade by som mu bola povedala, aby nešiel, lebo toto nie je jeho vojna. Táto vojna sa začala, keď sme ešte ani ty, ani ja neboli na svete, do akej miery je to teraz naša vojna? Chod' od toho, bola by som mu povedala, nijaká idea nestojí za to, aby si kvôli nej stratil život. Ale nejde vôbec o ideu, bol by mi povedal, čo ma po ideách, po štáte, po nezávislosti či po demokracii. Zabijajú mojich kamarátov, zabijajú ich na ulici ako psov a potom ich psi zožerú, lebo sa k nim nedostaneme, aby sme ich mohli pochovať. Ako tu môžem sedieť a tváriť sa, že sa ma to vôbec netýka? Rozumiem, ale neprivedla som ťa na svet na to, aby ťa zabili... Prečo neustále hovoríš iba o smrti, bol by sa ma vyčítavo opýtal, ako keby to bola hlúposť, lebo jemu sa to aj tak nemôže stať; to sa stáva iným. Alebo akoby sa bál, že moje slová majú takú moc, aby smrť privolali. Máš pravdu, povedala by som, odrazu sa bojac vlastných slov, ale to mi nemôžeš urobiť, nesmieš. Odiď niekam, aj iní odchádzajú. Odtiaľto nemožno odísť, niet takého miesta, kam možno odísť, bol by povedal, a ja by som vedela, že svoj boj som už spoly prehrala. Ty nie si zodpovedný za to, čo sa deje; ak ktosi je za to zodpovedný, tak je to moja generácia, lebo videla, čo sa deje, a neurobila vôbec nič, aby tomu zabránila. Ide o politiku, ktorá neráta obeť, a o vojnu, ktorú začali tí hore. A všetci, okrem politikov, prehrávajú. Mama, dobre ma počúvaj, bol by povedal (zasť to slovo mama, čoraz ťažšie sa mi naň myslí), viem, že je to šialenstvo, ale neodídem stadiaľto. Musím ostať tu a bojovať, musím sa brániť a musím brániť teba. Brániť, rozumieš, ide len o odpor, o nič iné. Srbi nás vyhánajú z našich domovov. Má niekto právo na čosi také? Je jedno, čo sa stalo predtým, ako som sa narodil, ver mi, je to celkom jedno. Ale toto teraz sa týka mojej budúcnosti. Keby som teraz odišiel, nebudem sa môcť nikdy vrátiť. Znamenalo by to vopred súhlasiť so svojou porážkou, ja nemôžem s ňou súhlasiť. Jedinou porážkou je tvoja smrť, bola by som mu povedala, zamdlievajúc od strachu, od hrôzy, že ho nemôžem zadržat, že nemôžem ničomu zabrániť. Potom by sme

obaja boli mlčali. Ja by som bola plakala. Ešte chvíľu by pri mne postál a díval by sa na mňa a ja by som si myslela, že váha, ale práve v tom okamihu by sa zvrtol a šiel. Viem, že hoci nie som veriaca, zvyšok času by som strávila šialenými jednačkami s Bohom: Panebože, keď si, vezmi mňa, ale jeho ušetri. Panebože, nedopusť, aby sa mu niečo stalo a vezmi na oplátku, čo len chceš, Panebože, daj, aby zabili mňa skôr, ako zabijú jeho, ó, Bože, Bože, Bože...

Ivan rozpráva, počúvam ho a myslím na jeho matku. Hovorí mi, že raz sa dopytala, že jeho a jeho mladšieho brata zabili, a za posledné peniaze si kúpila smútočné šaty. Keď sa jej telefonicky ohlásili, že žijú, neverila tomu, kým ich nevidela. Nespoznala ich po hlase, pre ňu boli už mŕtvi. Potom mi rozpráva o svojej podkrovnej izbičke, sám si položil podlahu, aj ju nalakoval, sám si vymaloval. Keď sa do nej konečne nastáhoval, ešte dlho tu smrdelo terpentínom, ľanovým olejom, lakom a vápnom. Pýtam sa ho, akou farbou natrel steny. »Natrel som ich na modro, izba bola celá modrá a iba moja. Máte rada modrú?« pýta sa ma, akoby to bolo preňho dôležité, lebo by to mohlo vypovedať čosi o mne. Opisujem mu modrosť žalúzií vo svojom dome na Istrii, zvyšky tyrkysovej na fasáde, čo sa už dávno rozpadla; farba je však stále rovnaká. Rozprávam mu aj o mori, že v lete vie byť také modré, akoby bolo zhltno všetku modrotu nebies. A o modrej farbe člnov a plotov. Je mu to blízke, teší sa tomu; a na okamih sa mi zdá, že náš obraz sveta sa v tomto modrom bode spája. Ale potom odrazu, akoby musel čosi prerušiť, prv ako zájde pridáleko, Ivan povie: »Modrá je pre mňa farbou vojny.« Až potom som si uvedomila, že o dome a o svojej izbe po celý čas hovoril ako o minulosti. Opisoval mi izbu, ktorá jestvuje len v jeho spomienke, hovoril o nenapodobiteľnom odtienku modrej farby svojich stien, ktorá nevybledla iba v ňom samom. A zatiaľ čo rozprával, jeho jemná chlapčenská tvár nadobúdala črty dospelého muža, pre ktorého ani vlastný, ani cudzí život už nikdy nemôže mať tú istú hodnotu ako predtým. Vidím, ako starne rovno pred mojimi očami, a on to vie; ale toto je jeho pravá tvár, pravá tvár vojny. Cítim, že obaja sme teraz prekročili prah znesiteľnosti utrpenia. Už sa ho na nič nemusím spytovať, ale môžem, mám akési mlkve povolenie. Teraz rozpráva, ako prvý raz musel zvracať a ako zabil človeka. O tom, ako vyzerajú mŕtvoly, a napokon, ako plakal. Hovorí, ako by možno rozprával môj syn – keby som mala syna a šiel by do vojny a zostal by nažive...

